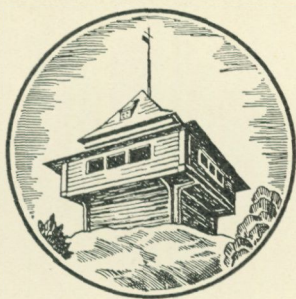

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 1938

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1938

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Omslagets första sida med motiv från Dalagården på Skansen efter fotografi av Olof Ekberg; sista sidan med interiörbilder från Glashyttan på Skansen efter fotografier av Ateljé Wahlberg.

Tryckt hos

Tryckeriaktiebolaget Thule, Stockholm 1938

HERRGÅRDSLIV FÖR EN MANS- ÅLDER SEDAN

MINNEN UPPTECKNADE FRÅN BÖRRINGE KLOSTER

av Brita Stjernswärd

Så snabbt har utvecklingen gått fram på de områden, som beröra vår livsföring, att mången med undran hör talas om de förhållanden, som voro vardagliga för endast en knapp mansålder sedan. Även herrgårdslivet har utsatts för så revolutionerande förändringar, att det nästan låter som en saga, när man får höra någon av den äldre generationen berätta från sin barndom och ungdom om livet i de samhällen i samhället, som herrgårdarna då utgjorde. En mycket fängslande saga är det, om man får lyssna till hur den berättas av fröken Stina Beck-Friis och f. d. envoyén baron Joachim Beck-Friis om deras barndomshem Börringe Kloster i Skåne. Och levande blir den i ännu högre grad genom att den så ypperligt illustreras av en stor samling teckningar och akvareller, huvudsakligen av Stina Beck-Friis hand, vilka under årens lopp tillkommit för att skänka glädje och förströelse åt familjen.

Det var just inget efter nutida begrepp lättskött hushåll den unga friherrinnan Christina Beck-Friis, f. Nordenfeldt, fick ta hand om, när hon med sin man baron Corfitz Augustin Beck-Friis 1859 flyttade ned från Fiholm, familjens sörmländska gods, till Börringe Kloster där hon till 1870 fick vara värdinna i sin svärfaders greve Corfitz Beck-Friis hem, innan hennes make ärvde grevskapet. Den stora tjänarstaben bestod av: friherrinnans kammarjungfru, grevens kammartjänare, baronens kammartjänare, en betjänt och en betjäntpojke, två städerskor,

två barnpigor och en amma, en hushållerska, två köksor och en "vaska", som diskade, en tvätterska, en väverska, en "brygg-scha", som bryggde drickat, samt en "folkahushållerska", som skötte det grova hushållet. När barnen blevo äldre, tillkommo en fransk bonne, en guvernant och en informator, flickornas kammarjungfru och under skolferierna "frökenpigan" och hennes medhjälperska, som eljest skötte skolhushållet åt pojarna i Lund. Frökenpiga var då en vedertagen titel, så att hon t. o. m. fick brev adresserade till "Frökenpigan hos baronerna Beck-Friis i Lund".

Över alla dessa stod husmoderns närmaste hjälpreda, husmamsellen, som var en mycket betydande person. Hon hade nycklar till handkammare och linneförråd, lämnade ut den s. k. hovspånaden (linet som skulle spinnas av torparhustrurna och av gummorna i byn), övervakade vävningen och tvätten, hade nyckeln till förrådsrummet för ull, fjäder och tagel och till mjölrummet, där mjöl, gryn och ärter förvarades i öppna lårar och lämnades ut till köket efter behov. Husmamsellen hade vidare nycklarna till köttkällaren, där det stod stora träkar med saltat kött, till köttrummet, där det rökta köttet hängde, och till iskällaren ute i parken, där slaktdjuren och det skjutna villebrådet förvarades. Husmamsellen deltog i syltningen och skötte den finare bakningen; det fanns ett särskilt bakrum bredvid köket, där mamsellen intog sina måltider i förnäm avskildhet. Ty rangskillnaden höll man styvt på i detta samhälle, hur goda vänner alla än voro. Vid det s. k. kammarbordet i matrummet åto endast kammartjänare, betjänter, kammarjungfrur och städerskor samt tvätterskan, uppassade av en av köksorna. Dessa båda åto sedan i köket med "bryggschan", "vävan" och "vaskan". Hönsakvinnan hämtade lagad mat i köket och tog hem till sig.

Bredvid bryggstugan i brygghuset var folkastugan, ett stort rum med väggfasta stenbänkar runtom. Här åto de ogifta drängarna och stall- och trädgårdspojarna. På väggarna hängde mat-skåp, där var och en förvarade bröd och sill, som delades ut per vecka. De syrade brödlimporna vägdes vid bakningen och de för

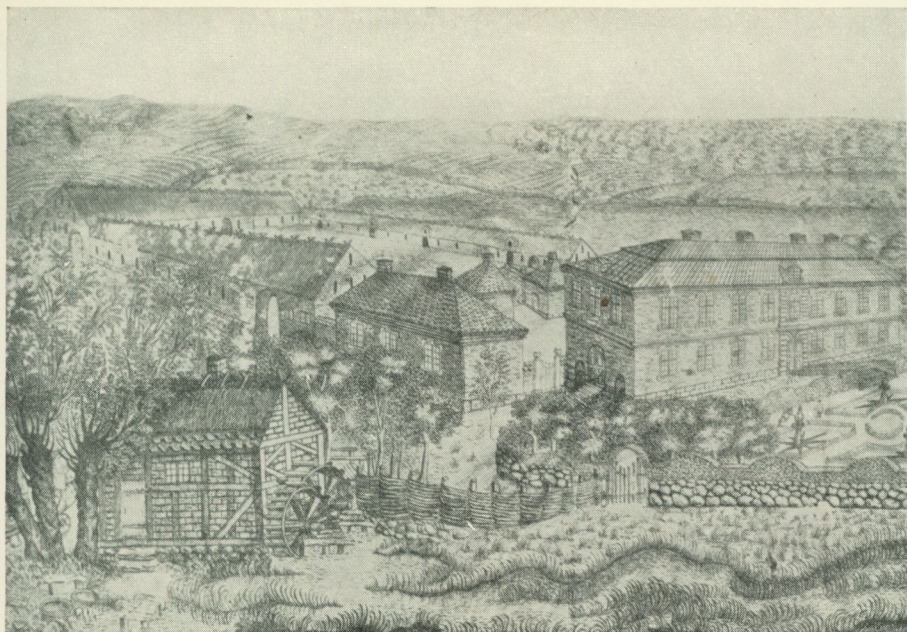

Bild 1. Böttre Kloster. Detalj ur en teckning från 1760-talet av Wilhelmina Beck-Friis, f. Staël von Holstein. Böttre Kloster.

Bild 2. Huvudbyggnaden på Böttre Kloster efter ombyggnaden 1873. Foto Nordiska museet 1935.

manfolket avsedda, som voro större än kvinnfolkets, märktes med ett hål genom att man stack ett finger i degen. Bredvid folkaköket fanns ett stort och rymligt skafferi, och där fingo hönsatöserna inmundiga sin mat. I folkastugan bjöds mest på fläsk och salt kött samt till middagen kl. 12 soppa i förtenta koppar-tallrikar och till kvällsmaten kl. 7 korngrynsgröt. Kaffe fingo "de där uppe" (i fina köket) både morgnar och eftermiddagar, medan "de där nere" fingo sitt uppvägt per månad och kokade det själva.

Kom det främmande, åto deras kuskar med vid kammarbordet liksom även gårdens storstatare, om de hade något arbete på slottet. Till storstatarna räknades förste kusken, lafogden, sadel- och skomakaren, målaren, smedmästaren, trädgårdsmästaren, maskinisten, som skötte ångmaskinen, vilken drev kvarnen, oljepressen, benstampen och sågen samt sedermera lokomobilen, tunnbindaren, som gjorde smördrittlar och samtidigt var mjölnare, ängsvattnaren som hade hand om ängarna, jägaren och de tre skogvaktarna samt tegelbrännaren.

Så fanns det en inspektor, vars hustru var mejerska med mejeripigor och mejerielever under sig; dessa sistnämnda och bokhållaren åto hos inspektoren.

Till statarna räknades de tio fördrängarna, svinamannen, "fåraschäfern", magasinsskarlen, de tre huggedrängarna (som snickrade redskap och vagnar), finsnickaren (som förfärdigade och lagade möbler), fodermarsken, de tre ryktarna, väktaren som skötte hundarna, vilka voro instängda i ett mörkt rum om dagarna och släpptes ut om nätterna, samt vedhuggaren, som bar in ved och "passade fruntimren" i köket med vattenhämtning o. d. Så fort någon av karlarna på gården hade något arbete eller ärende på slottet, fick han gå ned i köket och få en sup, och samma lön fick den, som hjälpte något av barnen att laga en sönderkörd skottkärra eller någon annan leksak.

På den tiden flyttade varken statare eller tjänstefolk omkring som numera, utan stannade mestadels hela livet på samma gård, varför det ju var helt naturligt att gården även tog sig an dem på deras ålderdom. Det fanns alltså en hel del pensionärer på

godset, liksom det på slottet länge fanns en pensionerad städerska utom de två ordinarie samt en pensionerad husmamsell, vilka båda gamla alltjämt fortsatte att sköta vissa åligganden. Husmamsellen, Sofie Högmark, var familjens speciella vän. Hon hade följt med friherrinnan från hennes barndomshem Björneborg i Värmland såsom kammarjungfru och sedan avancerat till husmamsell och kvarlämnades på Fiholm som äldfru under ett 20-tal år, varefter hon pensionerades och kom till Börringe. Barnen i huset voro särskilt förtjusta i att få komma på kafferep i "Tiddis" rum.

Sofie Högmarks efterträdare, mamsell Benedikta Möller, som är född på Börringe och nu i 68 år varit i familjen Beck-Friis tjänst, berättar att hon började som frökenpiga och sedan blev kammarjungfru med en lön av 40 kronor om året samt vissa skålpund ull, en bomullsklänning och s. k. löneförkläden. Dessa voro randiga och i senare tid helt vita och vävdes i en lång väv till alla. Två vävstolar voro alltid i gång och på dem förfärdigades också klänningstyg, långa räckor av vit piké i gåsögon-dräll, till herrskapets alla underkjolar, samt linne. Husmodern var själv skicklig i att klippa till och sy och sydde med kammarjungfrurnas hjälp både lakan, örngott och servetter och barnens kläder. Inte förrän husets döttrar blevo vuxna, fingo de kläder från Emma Friberg i Skurup.

Lika litet som husets tjänarstab var dess barnskara tilltagen efter moderna mått. Tretton barn växte där upp, men så blev också stugan bokstavligen för trång, så att 1873 både huvudbyggnad och flyglar höjdes med en våning, bild 1 och 2.

"De stora" åto en bastant frukost kl. $\frac{1}{2}9$ med lagad mat, ägg, sill och potatis samt café au lait. Kl. $\frac{1}{2}2$ äts middag: soppa, fisk, kött och efterrätt; därefter kringbjöds kaffe i salongen. Kom det några visiter på eftermiddagen serverades choklad, men endast i undantagsfall te, som däremot alltid förekom vid supén eller, som den mest kallades, kvällsmaten kl. $\frac{1}{2}8$, som i övrigt bestod av en, vanligen kall, lagad rätt. När järnvägen kom till 1874, den s. k. Grevebanan mellan Malmö och Ystad, ändrades middagen efter eftermiddagstågets ankomst till Bör-

ringe först till kl. 4, sedan till $\frac{1}{2}5$, i stället serverades då ett litet smörgåsbord $\frac{1}{2}12$. På 90-talet flyttades middagen efter tågen ännu senare, först till kl. 5, sedan till kl. 6, varvid smörgåsbordet serverades klockan 1 och övergick till vad vi nu kalla lunch.

Barnen började sin dag vid 8-tiden med varm mjölk med ismulat vetebröd eller ölsupa med brödbitar, som åts med sked ur förtenta kopparspilkummar. Vid 5-tiden på eftermiddagen fingo barnen smörgåsar med sirap, på skånska kallat "meaftansmad". När barnen fyllt 3 år, blevo de "myndiga" till att sitta med i stora matsalen vid barnbordet i ena fönstersmygen och vid 9 års ålder "myndiga" till stora bordet och kaffe om söndagarna. Till kvällsmat förekom ofta gröt, vilken emellertid för barnen totalt saknade det ovanligas tjusning, som däremot hönsatösernas korngrynsgröt i hög grad besatt, så att barnen ofta slunko in i folkkökets skafferi för att få äta med sina vänner där och höra dem berätta underbara äventyr om häxor, prinsessor och feer. Vid bordet sutto föräldrarna bredvid varandra och barnen efter ålder med guvernanten bland de minsta och informatorn bredvid husfadern.

Vid 12 år fick man rätt till att få tårta på födelsedagen. Denna firades med kaffe i särskilda koppar på ett blomsterprytt bord, där det stod framdukat russin, mandel, småbröd och konfekt på tallrikar till var och en, bild 3. Födelsedagsbarnet bepryddes med en blomkrans på huvudet. Visiter eller mottagningar förekommo ej på föräldrarnas födelsedagar utan de firades endast av familjen. Det hörde till att alla barnen skulle ut och plocka vilda blommor dagen innan deras mammas födelsedag, den 16 maj, så att vart och ett av dem hade sin bukett i hand, när de först uppvaktade henne på sängen tidigt på födelsedagens morgon.

Barnen brukade skämta med sin mamma att hon fått tre barn i veckan, ty tre av dem voro födda respektive den 21, 23 och 27 augusti. En av bemärkelsedagarna i denna födelsedagsvecka firades varje år med stort kafferep i trädgården för hela familjen med gäster, tjänstefolk och kuskar och trädgårdsmästare.

Bild 3. Födelsedagsfirning i matsalen på Böringe den 30 juli 1892. I förgrunden sitta bl. a. nuvarande chefen för sjökrigshögskolan Lave M. Beck-Friis, Ebba Beck-Friis, f. Reenstierna, och Anna Beck-Friis, gift Gyllenstierna.

Bild 4. En söndagskväll i biblioteket, 1890-talet. I förgrunden synas Corfitz Augustin Beck-Friis och Christina Beck-Friis, f. Nordenfeldt.

Någon gemensam husandakt med allt husfolket förekom ej, men husfrun läste morgonbön ur "Husskatten" med barnen, innan dagens skollektioner började kl. $\frac{1}{2}$ 10. Varje söndag skulle hela familjen och allt husfolket till kyrkan, dit man färdades till fots eller åkande i den långa, nu på Kulturen i Lund förvarade "kyrkvursten", som rymde fjorton vuxna personer sittande med ryggarna mot varandra på ömse sidor om en tjock läderrem i vagnens mitt. På så vis slapp man också alla bekymmer för placering och rangordning, som på en annan stor herrgård, där vägen till kyrkan var lång, oroade husets fru, som klagade över att hon fick magknip av ängslan var söndagsmorgon, innan hon hade räknat ut, hur kyrkskjutsarna skulle ordnas, så att ingen blev stött över sin placering.

Till söndagsmiddagarna voro vanligen de ogifta av "kontorsherrarna" bjudna och man roade sig på kvällen med att spela halma, reversi eller andra sällskapsspel, bild 4.

Alla i den stora syskonskaran voro begåvade med en rik fantasi och otaliga voro de äventyr, som tildiktades dockskåpsfamiljen Dobbas, dess drottning Perilipat och den sköna prinsessan Preciasa. Det stora dockskåpet i fyra våningar gjordes av gårdens snickare till äldsta dottern och ärvdes sedan av de yngre syskonen — både bröder och systrar voro intresserade av dess invånares öden. Och särskilt festligt kunde det bli, om de vuxna också togo del i dockvärldens händelser, såsom en vinter, då det på Börringe och Södra Lindved gjordes "säsong" för dockorna och barnen med reception i "Amaranten", "middag hos generalen" och "soirée med dans hos landshövdingen" — precis vad de stora brukade vara med om i Malmö.

Ett annat gemensamt älsklingsnöje var utklädnings- och improviserade tablåer och teaterföreställningar. För det mesta utspelades dessa i sängkammaren, som låg bredvid den enda, stora salongen och var avdelad med en hög skärm i korgarbete i gotisk stil, fodrad med grönt bomullstyg, bild 5. I det som förmak möblerade rum som bildades utanför denna, fingo barnen hålla till med sina leksaker och vid dramatiska uppträdanden användes någon av de två dörrar, som funnos i skärmen, som ridå.

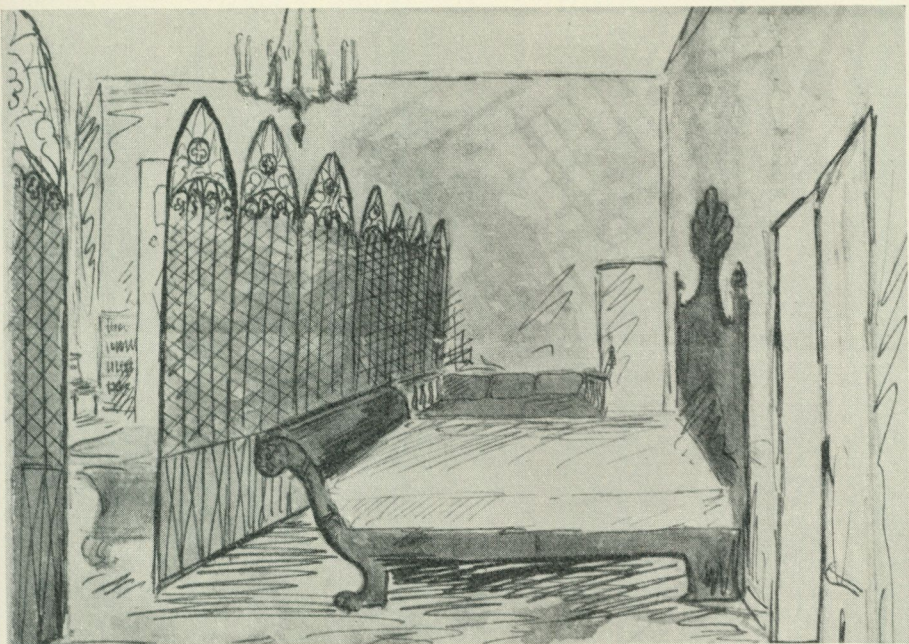

Bild 5. Sängkammaren på Börninge 1887. Illustration ur en av familjens ritade tidningar.

Bild 6. Kabinettet på Börninge med barnbarnen Beck-Friis, Bonde, Hamilton och von Stockenström, omkring 1891. Längst t. v. f. d. statsrådet Bo von Stockenström. Den fjärde från vänster Knut Bonde.

Vid stora middagar serverades smörgåsbordet utanför skärmen och då var det ett spännande företag att balansera på den breda sänggaveln och kika över skärmen på gästerna. Det gällde då att hålla sig så tyst att man undgick upptäckt, och sedan middagssällskapet försvunnit ut i matsalen, skynda sig att länsa resterna, innan betjänarna kommo och dukade av.

Vid alla utklädningar hade man en talrik publik i husets alla invånare och man måste alltid rusa ned i köket och visa sig. När det spelades "stor" teater och de vuxna voro inbjudna som åskådare, förlades scenen till kabinettet och åskådarna fingo taga plats i förmaket. Ibland var det figurer ur egen fatatur, som uppträdde på scenen, ibland historiska eller litterära gestalter eller sådana som voro inspirerade av aktuella dagshändelser eller av de till julen utkommande karikatyrhäftena.

Dessa nöjen uppskattades mycket också av Börringeungdomarnas jämnåriga på granngodsen och ofta for man på ett par dagar till Thottarna på Skabersjö och Ebbarp, Blixen-Fineckes på Näsbyholm, Hallenborgarna på Svaneholm och Rydsgård, Kurcks på Rynge, Bennets på Marsvinsholm, Posses på Charlottenlund eller Stiernblads på Markiehage, där man roade sig med utklädning och tablåer och dansade lansiärkadrilj och andra danser. I synnerhet sedan järnvägen kommit till, blomstrade detta umgänge, ty Grevebanan drar fram mellan alla dessa gårdar.

En gång när flickorna Stiernblad voro på besök på Börringe klädde ungdomarna ut sig efter kända porträtt av gemensamma förfäder och foro i vagn till Näsbyholm, där den överraskade familjen plötsligt fick se anfäderna tåga in sjungande en för tillfället diktad visa om "Vore fælles gamle Fædre", bild 7.

De illustrerade engelska tidningarna gävo bl. a. ett utmärkt dramatiskt stoff, såsom efter drottning Victorias jubileum, då syskonen anordnade en storartad jubileumsfest i parken. Där försiggick också världsutställningen i Paris, då flaggstången, klädd med kulörta lyktor i sicksack ända upp i toppen spelade rollen av Eiffeltornet. Det åttkantiga lusthuset i parken var

Bild 7. Näsbyholm 1890. "De gemensamma förfäderna" komma på besök.

Bild 8. Köket på Börringe 1880. Joachim och Stina Beck-Friis, mamsell Sofie Högmark och hushållerskan jungfru Kerrström färga påskägg, medan mamsell Benedikta köper piggar av fiskaren från Östra Torp.

likaledes användbart till olika scenerier vid ungdomens "gaudier" (fröjdefester) och de gamla kastanjealléerna passade förträffligt att hänga kulörta lyktor och transparanger uti. De flatbottnade ekorna i sjön, behängda med släpande hyenden och kulörta lyktor, voro i eldsken de magnifikaste venetianska gondoler.

"Grönkvistarna" var ett illustert sällskap, där småbarnen inte fingo vara med, för det var ett slags vänskapsförbund mellan de äldsta Börringeungdomarna och deras jämnåriga bland grannarna. De brukade rida från de olika gårdarna till någon mötesplats och så rida tillsammans i skogarna eller åka ut med matsäckskorgar och ordna picknicker eller dansa hos varandra. Var och en skulle därvid bära en grön kvist. På vintrarna kunde det ibland hända att man blev insnöad hos sina vänner, så att det tillfälliga besöket blev längre än man tänkt, eller att någon måste hålla bal i dagarna tre, därför att han inte kunde bli av med sina balgäster i yrsnön. Var det bröllop på trakten, så dansades det i tur och ordning på olika ställen.

Glatt och otvunget var umgängeslivet mellan herrgårdarna, men det skulle aldrig fallit någon av ungdomarna in att föreslå att fara bort och fira en "helig afton" eller helgdag hos någon av grannarna. Det var självklart att helgerna skulle firas i hemmet med den samlade släkten och den egna gårdens folk.

Fastlagen var för barnen på Börringe ännu en kär anledning att klä ut sig. Då voro de påskkäringar och redo runt gården på kvastar och klippte ut häxor och kvastar av papper och fäste i smyg på ryggen av alla de kunde komma åt. Men något fastlagsris sluppo de att smaka, den seden förekom ej i trakten. Däremot hörde det till att drängarna skulle rida och slå katten ur tunnan, men det gjordes i byn, så barnen fingo aldrig se på. Men de brukade titta efter, när deltagarna kommo hemridande igen och hörde hur dessa talade om sina bedrifter.

En viktig procedur var att färga påskägg, vilket försiggick i köket, bild 8. Ungdomarna voro skickliga i att göra bilder på de färgade äggen genom att rispa i färgen. På påskafton ser-

verades supé vid vanlig tid och då äts mest ofärgade ägg, för det var många som tyckte, att de andra med sina vackra färger voro alldeles för fina att äta upp och så hoppades man förstås, att det var sant vad man hört, att om de hårdkokta äggen bara gömdes tillräckligt länge, så skulle man kunna få den härligaste bärnsten ur dem i stället för en vanlig äggula. På de ofärgade äggen övade alla sina dekorationstalanger med målade eller ritade bilder, med verser eller ännu hellre med någon rebus, som den måste gissa som fick ägget. Påskäggen knäcktes genom att man knackade sitt ägg emot en annans och då gällde det att kunna knäcka så många som möjligt, innan ens eget sprack. På påskdagen lades de färgade äggen i rader på golvet mellan två och två av barnen, som placerades på lämpliga avstånd allt efter åldern och fingo rulla en femöring från en mot golvet lutad bok mot äggen. Det som träffades fick man. — Både på långfredagen och påskdagen skulle allt husets folk gå i kyrkan.

Valborgsmässoafton firades inte med några eldar, men när det blev mörkt kommo gårdens drängar med Bengt huggedräng som spelman i täten upp till slottet och sjöngo majvisan: "Go afton, om I hemma är . . .". De fingo pengar till tack och för dessa anordnade de någon tid efteråt ett "sjungegille", till vilket herrskapet bjöds. Detta firades i bryggghuset, där både folkastugan, bakrummet och vävkammaren voro majade med boklöv och där det bjöds på punsch och sockerkaka. Efter trakteringen var det dans på nedre botten i magasinet, där en musikläktare var uppbyggd och klädd med dill och där Bengt huggedräng spelade fiol. Flickorna Beck-Friis dansade med och gjorde som kungliga personer: de bjödo upp själva.

Pingsten betraktades som en enbart kyrklig fest med kyrkosbesök men utan speciella världsliga nöjen. Den stora folkfesten däremot var midsommaren. Husets döttrar och jungfrurna plockade blåklint och bundo kransar på midsommarafton, skogvaktarna hade plockat boklöv och huggedrängarna klädde majstången, som var försedd med ett dubbelkors, på vars armar kransarna hängdes. I toppen sattes en blå och gul vimpel och så restes stången mitt i den s. k. rastbanan på stallgården mitt för

slottet. Spelmannen var med och spelade och allt gårdens folk dansade kring stängen. Men det slutade vanligen med att alla gingo in på magasinet och dansade, för det gick betydligt bättre där än på grusplanen. Även "utlänningar" från andra håll brukade komma med till midsommargillet, men de voro ej så väl sedda och det hände ju att "de kom sej ihop och sloss".

Åkturer i vagn var ett guterat nöje både i vardagslag och när man hade gäster, som man skulle visa omkring i trakten. Särskilt under somrarna for familjen ofta ut över ägorna, åkte i de svala bokskogarna eller körde till någon av utgårdarna. Den som utflyktsort mest omtyckta av dessa var den som anlades vid den gamla Björne mosse och kallades Björneborg efter värmlandsgården; den är dels ovanligt vackert belägen mellan skogklädda höjder och så var hela vägen dit på den tiden skuggad av vackra alléträd.

I de präktigt osande moderatörlamporna användes före fotogenens tid rapsolja. På Börringe odlades mycket raps och när den var huggen och torr tröskades den ute på fältet; det var en prägel av fest över rapströskningen, som lockade dit allt gårdens folk. Ett stort s. k. rapslakan av grövsta lärft breddes ut med ett staket runt om av lärft spänt över träribbor. I den sålunda bildade inhägnaden gingo drängarna i rad efter varandra och slog med slagor på den utbredda rapsen. Bredvid stod spelmannen med sin fiol, så att alla kunde slå takt efter honom, annars hade de lätt kunnat slå till varandra. Till flera av spelmannens melodier sjöngo drängarna taktfasta visor, såsom: "Kung Fredrik är död, han har sprängt sig på gröd..." En oljepress av två stora, runda stenar, som drevos runt med ångmaskin, fanns på gården och här packades också de hårt utpressade rapsfröna ihop till foderkakor åt kreaturen. Ångmaskinen drev även en benstamp, där alla gamla hopsamlade djurben krossades till benmjöl, vilket användes i stället för våra dagars konstgödning.

När hela skörden var över och all grödan lyckligen under tak, gick det traditionella "höstagillet" av stapeln. Då bjödos alla statare med hustrur och alla, som deltagit i arbetet, på en måltid

Bild 9. Norra Lindved, Börringe, 1900. En av blekingeflickorna är "trytt i fytterna" av att gå i betorna med för fina skor. Stina Beck-Friis lämnar henne ett par andra.

i folkstugan med stek och gröt, brännvin och kaffe och sedan blev det dans på magasinet.

Var höst, när Skånska dragonerna samlades och drogo upp till mötet på Ljungbyhed, rastade alltid Vemmenhögs skvadron på Börringe stallgård. Då skyndade förstås alla som kunde dit för att titta på och barnen letade upp godsets sex "rusthållsdragoner" och fingo rida på deras hästar. Utspisning med ost, bröd och dricka anordnades för manskapet, underofficerarna inbjödos till kammarbordet och officerarna till herrskapets bord.

En senare årligen inträffande invasion men av mindre festlig karaktär var när betfolket från Småland eller Blekinge kom ned för att gallra och sedan ta upp betorna. De inkvarterades i en gemensam byggnad och stodo under uppsikt av en särskild inspektör. De hushållade själva i den s. k. Kasernen, som från gården försågs med sängar, sängkläder och lakan. Mestadels var det ungt folk som kom, och det kunde hända att de oerfarna töserna inför den stundande färden tagit på sig det finaste de hade och kommo i alldeles för tunna skor för att kunna gå i den skånska leran, så att man fick inventera husets eget skoförråd för att finna något lämpligare, bild 9.

Under hösten var det rader av jakter och jaktmiddagar, då det också skulle ordnas med mat åt alla "klapparna" (drevfolket). På den tiden fingo inga damer medfölja på jakterna, men de brukade fara ut med alla de smörgåsar de varit behjälpliga med att göra i ordning noga ihågkommande favoriserade jaktherrars smak. Smörgåsarna serverades ute i skogen med en enkel sup till. En sport som däremot även damerna fingo deltaga i var fiske. I skymningen gav man sig ut i båt och tog fisken med ljuster i eldsken, bild 12.

Sedan kom då höstens stora helg, Mårten. I god tid innan hade man haft den första gässlakten, då det enligt en anteckning av Christina Beck-Friis hand från 1860- eller 70-talet gick åt tio gäss till hushållet och en till inspektören, medan sex skickades till släktingar i Stockholm och sex likaledes till Malmö. Alla skolor hade förstås lov, så alla barnen kunde vara samlade hemma till Mårtensafton, då gåsen serverades till middagen

stekt och varm, stoppad med äpplen och sviskon. Till kvällsmaten fick man risgrynsgröt. Gås och gröt serverades också vid kammarbordet, i köket och i folkstugan. Svartsoppa förekom aldrig samma dag som gåsen utan en eller ett par dagar senare, i djupaste vardagslag och med belöning åt dem av barnen som kunde äta den utan att spilla på duken. En tid efter Mårten kom sedan den största gässlakten, då enligt samma anteckning hushållet fick femtio gäss, inspektoren fyra, medan sex "gå kvar" och "till säljning resten". Att det var rätt många som såldes kan man förstå därav, att husets döttrar om våren fingo var sin gås och så många gässlingar denna kläckte ut räknades tillhöra ägarinnan, som fick de pengar dessa inbragte, när de som fullvuxna såldes slaktade. Det var de enda nålpengar flickorna fingo och de ansågo, att de gjorde mycket goda affärer.

Visserligen var de tretton Börringebarnens mamma av gammal värmlandssläkt, men hon förde inte med sig till det egna hemmet några värmländska Luciatraditioner, ty hon ansåg att hon hade att rätta sig efter sederna i den landsända, där hon kommit att hålla i sin husmoderliga spira. Eller kanske berodde det också på att hon mindes från barndomshemmet, hur svårt det var att få någon av husets folk att uppoffrande bära obehaget av de drypande talgljusn i håret och att det därför oftast var hönsgumman, som fick levandegöra Luciagestalten. De bullar som på Börringe kunde vankas den 13 december till kaffet voro alltså bara som en förberedelse till de stora julbaken. Satt man uppe och arbetade med julklapparna till sent den natten, så var det inte någon annan tradition än att det hörde till att det före jul var vad ungdomarna kallade pilbrådska. Man satt uppe och sömmade, målade, klistrade, ritade och förfärdigade julklappar till varandra, allt under kaffedrickning för att hålla sig vaken. Man hade ju så mycket att göra både åt föräldrarna, alla syskonen, fastrar och farbröder och kusiner och hela personalen. Alla skulle ha något och det värdefulla i gåvan låg just i att den var ett egenhändigt verk av givaren. Även pojkarna i familjen hyllade denna princip och hade alltid en kolossal uppfinningsförmåga, när det gällde att hitta på trev-

liga presenter. Men också de kringvandrande dalkullorna, som kommo med sin skinnpåse på ryggen, hade god avsättning för sina varor i jultiden. När det var "oppsiddarnatt" brukade någon av bröderna läsa högt antingen nu natten tillbringades av den samlade familjen runt lampan i biblioteket eller av några av syskonen i ett av flickornas rum. Men man for också till grannarna ibland och hade mycket roliga vaknätter tillsammans med sina jämnåriga vänner, då det ofta hände att man kände sig stel och styv av de många flitiga timmarna över handarbetet och någon satte sig vid pianot och spelade upp en sprittande melodi, som kom alla att ta sig en uppfriskande svängom, bild 10.

Det var bråda dagar för hela hushållet, då allt skulle ordnas för julen. Minst en ox, en ko och fyra grisar fingo sätta livet till för julmatens skull; och för bryggschan gällde det att få julölet riktigt mustigt och gott. Sedan fingo så många som möjligt hjälpa till i bryggghuset med att stöpa de 500 talgljus till huset, av vilka 150 gingo åt till julottan i kyrkan. Både enkla ljus och grenljus för de olika julborden skulle det vara. På "lille julafton" (dagen före julafton) var det utdelning till alla gårdens och socknens barnrika familjer och gamlingar och till "fattighusarna" av julmaten. Hela dagen innan brukade husets fru tillbringa i skafferiet för att övervaka att alla fingo vad de skulle ha i sina julhögar. Ett hundratal julhögar gjordes i ordning med oxkött, fläsk, gryn, råg- och vetebröd, socker, kaffe med cikoriestång samt ett talgljus. Alla som kunde kommo upp till slottet på lille julafton och hämtade sin hög och till de andra åkte husmamsellen omkring och skötte utdelningen. På julaftons förmiddag först kunde man börja packa julklappar. Det var ett snärj i hela huset efter lämpligt emballage och överallt lackades det och plitades påskrifter och verser. En del av barnen skulle alltid följa med sin mamma på besöket och julklappsutdelningen i barnhemmet, där en julgran var klädd. Julgranen på slottet kläddes av tjänstfolket under grevinnans överinseende och barnen samlade under tiden ihop

Bild 10. Markiehage omkring 1895. En "opsiddarnatt" avslutas kl. 6 på morgonen. Fr. v.: Mina Stjernblad, f. von Platen, Fredrique Stjernblad, Ellen von Blixen-Finecke, Jules Stjernblad, Stina Beck-Friis, Lida Stjernblad.

Bild 11. Trettonaften 1886. Utklädda statarbarn spela munspel i entrén på Börninge.

alla julklapparna till tjänarna i en stor resfält och tågade med denna ned till matrummet, där personalens julbord stod dukat.

Vid middagen kl. $\frac{1}{2}2$ hade man ätit julsinkan och vid 6-tiden stod den förväntansfulla barnskaran utanför matsalsdörren, tills den slogs upp för den färdigklädda granen; alla försök att smyg-titta på härligheten beivrades strängt av dem som inte tittat. Julgranen brukade nämligen alltid bjuda på någon överraskning i sin klädsel och den fick inte avslöjas i förtid. Huvudsakligen var den klädd med ljus, klippta ur vaxstaplar och fastvirade vid grenarna samt med små röda äpplen, förgyllda valnötter och alla ljuvliga sockerbagarefinesser. I ett hörn av matsalen stod ett speciellt julbord dukat för barnen med ett grenljus i en servettomlindad butelj mitt på och med en julhög för var och en med en saffransbulle, en vetebrödsbulle, en vörtbrödsbulle, en pepparkaksflicka eller -pojke och en pepparkakstupp eller -häst i varje hög. Bullarna voro märkta med respektive ägares inbakade namnbokstav. När granen och julbordet beundrats satte sig både vuxna och barn kring det stora bordet, där man först drack te och sedan åt russin och mandel, fikon och apelsiner och konfekt, under det att husfadern från sin plats vid ena bordsändan delade ut paketen ur de stora flätade korgar, "agnakorgar", som omgav honom, och läste upp verser, och någon av betjänterna gick omkring med paketen längs det långa bordet. De äldre betjänterna, som varit länge i familjen, ansågo det som ett särskilt stort nöje att på så sätt få vara med om herrskapets julafton. Julklapparna ordnade sedan var och en på någon möbel i salongen, och barnen inne i kabinettet, till hela små utställningar — som även pågingo över juldagarna — varvid alla gingo omkring och tittade på varandras saker. Sedan man sålunda i flera timmar varit i färd med uppackning och fröjdade sig åt allt vackert, roligt och nyttigt man fått, var det tid för supén. Över denna spred den hemmaberedda lutfisken sin doft och ingav barnen den föreställningen att den fått sitt namn just av att den "lutade så illa". Risgrynsgröt överdragen med en skorpa av bränd, sockrad kanel serverades tillsammans med klenäterna och det tjocka

Bild 12. Fiskafänge i Hafgårdssjön på 1880-talet. Fr. v.: jägaren Ola Fogelberg, Anna, Stina och Sigvard Beck-Friis.

Bild 13. Nässelplockning på Börringe den 12 januari 1889. Fr. v.: Stina, Augustin, Joachim och Anna Beck-Friis.

julölet avsmakades i en silverstänka, som alla runt bordet drucko ur. Det blev sent denna händelserika kväll, innan barnen kommo i säng, men nästa morgon voro alla uppe och foro till julottan som hölls kl. 6. Frågan om man skulle få åka dit i släde eller ej var alltid lika spännande, för det var ju visst inte alla jular här nere, som bestod sig med snö, och hade det fallit någon, så tyckte nog barnen rätt ofta, att "de stora" voro fasligt kinkiga, som inte genast gillade det allra tunnaste lager av snö som slädföre över den gnisslande vägbanan.

Julottan var ju något underbart högtidligt och vackert med alla ljusen. Men mitt i predikan skulle den gamle darrhänste orgeltramparen-skräddaren gå ikring och snoppa ljusen och då måste man förstås andlöst följa med hans förehavande och se, om han inte någon gång skulle råka släcka ett ljus med saxen.

På annandagen eller en av mellandagarna hände det att någon av personalen kom och berättade att "nu är det några kält-ringar i köket" och så rusade alla barn och ungdomar dit och fingo se några förfärliga luffartyper. Men snart listade man ut, att det var några av husfolket, som klätt ut sig och nu berättade historier med förställda röster och sjöngo visor, tills man hade gissat vilka de voro.

På mellandagarna någon gång mellan jul och trettonhelg var det tradition att det var tre barnbaler, så kallade därför att då skulle alla vara med, både vuxna och barn i alla åldrar, varvid man dansade kring granen och lekte jullekar. Det var ett sådant julkalas på Börringe och så hos grannarna på Skabersjö och Södra Lindved, där även de månghövdade prästfamiljerna från Svedala och Gärdslov brukade vara medbjudna. Annars utgjorde redan de tre gårdarnas till julen fulltaligt församlade familjer en väldig skara. Och roligt hade både unga och gamla.

Det hörde till på Börringe att man på nyårsnatten vakade in det nya året, men det hände för det mesta alltid att flera av de yngre barnen, som fingo vara med, då och då somnade i en stol eller soffa. Men vid 12-slaget vaknade alla upp, då de äldre pojkar eller gårdens folk sköto några skott på gårdsplanen.

På nyårsdagen redan vid 10—11-tiden på förmiddagen kommo alltid inspektoren och bokhållaren på visit i frack. I övrigt var det inga visiter och några nyårsönskningar på kort förekommo inte alls.

”Trettonafton” var också en händelserik dag. Då kommo utklädda statarbarn, vanligen klädda i ut- och invända fårskinns-pälsar, och blåste på munharmonika, bild 11. Och då uppträdde tattarna från Ugglarp, bärande en stor vacker stjärna på en stång, målad på oljat papper med ett ljus inuti och så fint konstruerad att den kunde röras runt. Tattarna sjöngo ”Jungfru Maria och Josef de gånga sig till Betlehem . . .”, och så fingo de komma in i köket, där de trakterades med mat och fingo ljus och pengar med sig. De gingo in och sjöngo vid alla gårdarna längs vägen.

Trettonafton var också den viktiga dag med böna i gröten vid kvällsmaten, då julgranen plundrades och alla de åtråvärda julgransgotterna fördelades genom att man spelade lottospelet om dem. Sedan togo ungdomarna och drogo granen ut ur matsalen, ner för trappan och ut på gården, medan småsyskonen kappades om att sätta sig på den och hålla sig kvar under nedfärden.

Tjugondag Knut betydde ingenting annat än att det var slut på ferierna och pojkarne skulle resa tillbaka till skolan i Lund. Några Knutsbaler i Malmö eller Lund besökte man inte, men däremot var säsongens eleganta fest den årligen återkommande Amarantbalen på Malmö rådhus, där ”hela Skåne” samlades och herrgårdsungdomarna i tur och ordning högtidligt togos in i orden. Balen brukade vara på Oscar II:s födelsedag, den 21 januari, och inleddes då med att man unisont sjöng kungs-sången.

Greve Corfitz Augustin var under åren 1866—84 ledamot av riksdagens första kammaren och när hans maka under riksdagsperioderna tidvis var med honom i Stockholm var hans kusin, fröken Louise Barck, vice-mamma för den hemmavarande barnskaran. När döttrarna efter hand uppnådde den ålder, då de skulle föras ut i sällskapslivet, fingo de följa med till Stockholm, där de gingo och läste för prästen och konfirmerades och

sedermåra presenterades vid hovet och voro med om "saisonen". Familjen med betjänt och kammarjungfru brukade då bo på hotell Kung Carl vid Brunkebergstorg, där många av deras bekanta också togo in under sin Stockholmssejour.

"Södern" var namnet på en på Börninge tillverkad illustrerad tidning, som skickades upp till den s. k. Stockholmsfilialen, d. v. s. de uppåt landet gifta döttrarna och de i huvudstaden tjänstgörande sönerna. Tidningen redigerades och ritades av de hemmavarande familjemedlemmarna, som alla bidrogo till att i ord och bild skildra händelser ur familje- och gårdskrönikan och detta skedde på ett sätt som gjort denna tillfälliga tidning kulturhistoriskt intressant. En bild ur årgången 1889 visar att tidningens namn ibland även kunde alludera på den sydliga utgivningsorten, där familjen det året redan den 12 januari kunde ge sig ut att plocka "nällor" till den första vårliga nässelsoppan, bild 13. "Illustrated Stockholm News" eller liknande alster sändes i gengäld av syskonkretsens unga diplomater från Stockholm och andra huvudstäder till de hemmavarande på Börninge med bilder från livet ute i världen i hov- och diplomatkretsar. För dem alla förblev dock Börninge det älskade hem, där man så ofta tillfälle gavs samlades så fulltaligt som möjligt. Bland barn och syskonbarn och barnbarn fortsatte den generation, som här skildrats, att vara själen i de fantasifulla lekarna och festerna och förde vidare de sällsamma sagofigurerna från sin egen lyckliga barndom till uppväxande släktled.